

MIRANDE PUSKAZ PUSKA BERRAURKITU

Zein haserratuko ote da azterketa honekin?... Gaur egun, Euskal Herrian, azterketa bat holaraxe hasi beharra dago: gauza segura da, norbaít haserratuko zai-zula.

Eta gauza segura da, zure azterketak, hola edo hala egin, bat baino gehiago haserrarazteko adina atxakia izanen duela, izan ere. Hori ba dakizu alde zurretik. Denen gustua ez dago egite-rik.

BILA GABILTZA

Mirande Autore baztertu bat izan da eta ez daukagu zer harritu.

Mirande, "espezialistek" ere ondo ezagutzen ez duten Autore da. Eta ez dago zer eskandalizatu.

Irakurle horrek, beharbada ez dakizu Mirande zein zen. Agian ezta Mirande bat izan denik ere. Ez daukazu zer lotsa.

Gure egoera horixe da. Gutziona. Frankismoaren produktu gara. Besteak beste, frankismoak geure kontzientzia borratu digu. Gutierrez nahastu. GuttienGO ttipi batek baino ez du modurik izan, bere bakartatean euskal historia, euskal literatura, euskal instituzgoak... estudiantzeko eta ezagutzeko. Euskal herriak orain bere historia, bere arte, bere literatura, bere instituzgo, bere musika, poesia, mitologia, bilatzen enplegatu behar. Bere buruaren bila. Horixe da gure egoera.

Ba dakigu ez dakigula. Ez historia, ez literatura, ez beste. Eta lurpetan eta ilunpetan aztarrikatu eta gero, ateratzen duguna, urregorrik ez bada, ez beza inork pentsa, borondate txarrez izan denik. Kalifornian ere ez zen urrea lehenengo haitzur kolpean aurkitu ohi.

Orixe aztertu eta urrerik iruditzen ez bazaizu atera duguna; Lizardi aztertu eta urrerik ez bada irten diguna... ez zaitze espanta, gizona! Dagoena, egon, urrea baldin bada, aterako du norbaitek, goiz ala berandu. Baina, bila eta bila saiatzen bagara bakarrik.

Beharbada Miranderen azterketa hau ere —espedizio bat, bere modura— ez da ailegatuko urre meatzeak aurkitzera. Zer egingo diogu! Bila hasi gara behintzat.

HISTORIA BILA

Historia gabeko belaunaldia gara. Euskal literaturako gorabeheraz dihardugunean, geure egoeraren anormaltasuna ezagutzen eta aitortuz, hasi behar dugu beti.

Egunotan aukera izan dut, Salvatore Mitxelenari buruz elkarriketa batzutan parte hartzeko.

Batek eta bik ageriki aitortzen zuten, euskal literaturaren ezagutzailerik onak biak, berek oso berandu ezagutu zutela Mitxelena. Eta besteren bati zail egiten zitzaion hori sinestea. Hala adierazten zuen bere komentarioan: nola ez ezagutu Salvatore berandu arte?... Jakina, hirugarren hau, hola harritzen zena, fraidea zen. Ez frantziskotarra, baina bai komentu batetako tradizioetan eskolatua. Hark errazago izan du gerra ondoan Salvatore Mitxelena garaiz ezagutzea.

Beste kasu bat: kritikari askok bota nahi izaten dio Sarasolari aurpegira, "hire Literatur Historian Autore hau edo hura falta duk", edo "eritzi eskas hau eta beste ematen duk". Asko poztu naiz, Sarasolak, apal-apal, "ez nuen aski ezagutzen" erantzuten duela ikusita. Lerdoenak, halere ("orduaz zergatik sartu hintzen lan horretan?"), ez dira konturatzen, erantzun hori, apaltasunaren eta gizalegearen eder-ederra ere baino gehiago, garai batetako gure situazioaren dokumentu zurragarri bat dela. Monumentu bat.

Holaxe da eta, izan ere. Sarasolaren Historia 1971.ekoa da. Eta, bere garaian kritikatu nuelako ere, lasai-lasai esan nezake gaur, losintzatzen ari naizen itxura hartu gabe, "joandako denborara galduta" berrirabazteko, gure belaunaldiak egin behar izan duen lan ikaragarriaren emaitza bikaina, zela eta dela, obra hura.

GEURE ETXEAN ARROTZ
ETA ESTRANJER

Jeneralean, gure belaunaldiak, Autore batetaz diharduenean, deskubrimenduak egiten dihardu: "ezagutzen duk Mirande? Koino, ikaragarriko idazlea!". Orduan, superlatiboak erraz eta erruz botatzen dira: "poeta hobereana", etab. Guk "deskubritu" egiten ditugu geure Autoreak. Ez, eskutik eskura ondare gisa inorengandik hartu. Aurrekoengandik. Tradiziotik. Eskolatik. Eta ez Tartas bakarrik. Guk, Orixe bera, Leizarraga bera, deskubritu egin behar izaten ditugu. Jarraipen bat ez dagoelako. Tra-

dzioa, eskola. Guk banan-banan deskubritu egin behar izaten ditugu guzti horiek.

BELAUNALDI ARTEKO HAUSTURA

Ezberdinak dira tradizioa, jarraipena, hautsi duten faktoreak. "Haustura aranista", esate baterako: gure belaunaldiaren okerrak goraki predikatuz, berek inoiz okerririk egin ez balute legez, lasai-lasai jarraitzen duten horiek, horixe haintzat hartzen ez badute ere, Leizarraga eta Axular baztertu izana, Orixe baztertzea bezain bekatu historiko astuna ez balitz bezala. Guk baztertu omen ditugunengatik eskandalizatzen dira. Bere baztertu izan dituztenak, ez dira akordatzen, berriro errekuiperatu behar izan ditugunak.

Gure aurreko belaunaldia kalamitate bat da. Eta gu, kalamitate bat eta kalamitatearen seme, kalamitate eta erdi.

Lizardi da eskuz esku belaunaldi batetatik bestera, abandonuan erori gabe, pasatu den kasik bakarra, den bezalaxe.

FRANKISMOAK SINIFIKATZEN DUEN HAUSTURA

Gerra ondoan lehenengo liburu literaria 1949.an agertu zen, Salvatore Mitxelenaren poema: Euskadin gerra bukatu eta hama-bi urtetara. 60 aldera arte liburu produkzioa ez da normalduko. Aldizkarien zabalkundea eskasa zen. Euzko Gogoa bat eskuratzeke, aldiz, klandestinitatearekin harremanetan ere behar zen egon. Hori zen aldizkari inportanteena.

Jean TOULON-DUNIER
PARIS XV

1971.10.17

Merituen nautan,

Ukerrik esko zure eskutik gaitik, eta
bater ere no Haur Besoetako zere puzi. Berriro
dankazun irite onu gaitik. Zukun beste nekaz
-ezuzen edo aditidatun - ez denat idatei etateko
liburu haurer zer puziken dute...

Alperkitu nuzoila: Behar bada, bainan
otri gogoan har ezuan zerbat gaitik den.
Puzen^{no} barfesterik [beste beharretatik
bater haur, esan nahi dute] bira den barfester
Euskal. kulturaren parte haurer, eta are daktidatun
ei dudala gogaitik (Merituzgaurison) zere
Merituzun unteku behar, azken unte haurer
gaurer egon nuz, bira haur erdi, eta era
laurtikun er makunak unte ditut. Gaurer,
ei nuzi behar gaurer gaurer eta gaurer
azkenar, idatitko behar da zerbat esateko
erdi. nuzi ez daktid beharretatik zere era
dekurkutun gaur, ez daktid.
Den. daktid, "fasterik" haurer gaurer haurer
haurerik har haurer

Jean Mirande

Frankismoak euskal mugimendutik zeharo apartaturik zeukan gaztea. Errepresioaren, beldurraren, eskolaren bidez. Euskaltzalezen zenak, oso zail zuen libururik eta aldizkaririk aurkitzea. Gainera kontuz-kontuz ibili behar euskarazko publikazioekin. Horrela, euskaltzale gazteak ez zuen euskal literaturaren ezagumendu oso pobrea baino iristen.

Zaharragoek ba zituzten ezkutuan beren harremanak eta iturriak. Eta, beharbada, sortzen zen gehiena ezagutzera heltzen ziren. Gazteek, ordea, ez zuten eskuratzen ahal, han eta hemen publikatzen zenaren zati galdu batzu besterik.

Adibidez, Mirandek ez zuen lortu, bera idazlaritzan ari zen bitartean, liburu bat bakarrik publikatzea. Haren artikulu, ipuin eta poesia gehienak, han-hemengo aldizkarietan sakabanaturik argitaratu ziren, edo ez ziren argia ikustera ailegatu. Autorea hil eta gero arte. Beraz, materialeak sakabanaturik zeuden; edo ez ziren ezagutzen, ezkutuka baino. Euskaltzale gazteak Euzko Gogoia, Elgar, Igela edo Gernika aldizkariak nekez eskura zitzakeela aparte, zaila da Autore baten ezagumendu orokarrak aldizkari bidez lortzea, aldizkari kolekzio osoak ez badituzu batez ere. Mirandek idazteari utzi eta gero bakarrik ailegatu ahal izan du haren obrak publiko zabalago baten eskuetara.

Hori da frankismoak sinifikatzen duen lehenengo haustura, literatura aldetik: materialearen eta informazioaren fragmentazioa, apurketa; edo, sarri, materialeak eta informazioa galeraztea ere.

FRANKISMOAK SINIFIKATZEN DUEN BIGARREN HAUSTURA

Pentsamendu berri bat sortzen hasi zenean, ohizkoaren edo zaharraren kontra, ez zen posible izan diferentziarik behar bezala eztabaidatzea eta konfrontatzea, eritziak eztabaidatzeko giro demokratikorik ez zegoelako. Konfrontazio normalik ez zen egon. Horrek sortzen dituen pentsabi-

deen deformazio guztiak ezagutu ditugu gero. Bat oso "zabala" da eta edozein pentsaera onhartzen dizu, abertzale izan dadin kondizio bakarrekin. Bestea oso "hertsia" da eta berea ez bezalako pentsabide oro kondenatzen dizu, ezagutzeko eta agerian eztabaidatzeko astirik hartu gabe.

Batez ere Miranderenak bezalako pentsabideak. Mirandek, izan ere, arrazista eta faxista fama zuen. Kristautasunaren etsaitzat hartzen zen. Ezkon bizitza kritikatzeko zuen eta pedofilia defendatzen zuen. Moral kristaua pikutara bidaltzen zuen. PNV-az burutzen zen... Kondena zitekeen gauza haundirik ezagutu gabe.

Pentsamolde berriak joan ziren sortuz, zabalduz, indartzuz, zaharrekin behar bezalako konfrontaziorik jasan gabe. Eta konfrontazio zinezko bat agoantatu beharrik eta proban indarrak neurtu beharrik egon ez zelako, erraza zen, pentsamolde zaharrak gutiestea, are gaitzestea, ezagutu ere ongi egin gabe.

Horik horrela, oraindik apenas argitu dugu Mirandek "faxismoa" zertan datzan; baina Mirandek faxista zela, esanez, jarraitzen dugu. Kristaigoari Mirandek eginkako kritikek merezi lukete eztabaida bat; baina inoren objektiorik gabe dira bazterretan barreiatu...

Hau da frankismoak sinifikatzen duen bigarren haustura: pentsabideen desarroilo organiko baten orde, fragmentazioa, elkar ezagutu ere gabe, elkarrekin neurtu gabe.

FRANKISMOAREN PRODUKTU GARA

Gu, arrunt, euskal munduak esistitzen ez zuen mundu batean, haziak gara. Gero, egun batean, euskal literaturaz arduratzen hasi ginen. Gogora dezagun situazio hura.

Batek, fraide bazen, modurik ere ba zuen komentuan apur bat, iniziatzeko eta aurreratzeko: beste fraide euskaltzale batzu ba zeuzkan, zaharragoak eta ikasigoak, bide erakusteko; biblioteka bat zeukan etxean, etab. Medio behar-beharrezkoenak.

Seminarietan beharbada gu-tiago: Donostiako eta Bilboko Seminariak gerra ostean jasoak dira eta, hein honetan, tradizio baten jarraipenaz behintzat ezin mintza gintezke. Hauetako seminariak mementuko literatur-produkzioari atxekiago agertu ohi ziren (Orixeri, adibidez); inor ez du harrituko, Arantzazun, aititik, mendiko erretiroan, euskaltzale gaztea errazago ailegatzeko bazen Axular irakurtzera, Villasante bertan irakasle izanda. Halere, ez komentuetan eta ez Seminarietan zegoen euskal literatura behar bezala ezagutzera ailegatzeko egokiera haundirik. Tradizio bizi bat zegoenik ezin esan liteke.

Okerren okerrera euskaltzale gazte laikoa zebilen, kalean. Sarasola bat, esaterako, Donostian. Liburu bila hasi eta non zeukan bibliotekarik ere, taitzkoa? Non irakasleak, orientazio emateko?... Ia dena berak deskubritu behar. Euzko Gogoia eta, nola eskura behar zituen? Etabar.

Modu honetan lan eginez gero, eta honelaxe egiten zen, bidetako da hutsuneak gelditzea, hutsune haundiak ere.

ILUNPETAN ETA ZATIKA-ZATIKA

Baina Sarasola, esate baterako, bere hutsuneak betetz joan da, geroz eta hobeto, Ibonek ez baitu Euskal Literaturaren Historia bakarrik idatzi... Harez gero ere lanean jarraitu du. Zintzo asko jarraitu. Argi asko. Materiale bila. Informazio bila. Eta nik usate dut, ba dakidala zerbait, zenbat lan kostatu izan zaigun nire belaunaldiari, ilun beltzetan gure literaturako argiak deskubritzen ibiltzea, estrapuzuka eta behatopaka —lagun zezaketenen laguntza asko gabe, egia esateko— baina eginahalak eginez, etsi eta bertan bera lanak utzi gabe. Inoiz hanka sartzen genuelako, zaungak hasten zitzaizkigun gate-zakurrei ere, ihesi joan gabe.

Egia da: gure aurre-urreko euskal literaturaren eta lanaldi gaitzaren ezagupen eskasa dugu. Inork bezain ongi geuk dakigu hori.

Oraintxe ikusten dut Z-Ar-gia-n P. Rekalde Retolaza, Torre-aldayren Euskal Idazleak gaur liburuaz haserre: "obra hau gaur euskal letretan nabari den partzialkeri nabarmenean erori da. Idazle batzuk aipatzen dira, besteak ez..." Hutsuneak hutsune eta kriterio dudagarrietan dudatzea oso libre, zeinek egin du lan haundiagorik, egungo euskal idazleriaz idazleek berek duten ustea eta eritzia biltzeko?

Erraza da, gero, hutsunee-tan partzialkeria eta borondate txarra ikustea, ezina besterik ez egon arren. Non daude monografiak? Eta zein da, egin behar-ko litzukeena? Zeinek idatzi behar du Euzko Gogoaren historia, egin eta berbertatik ezagutu zuen norbaitek izan ezik? Eta Egan-ena? Eta Itxaropena argitaldaria? Eta gerra ondoko giro guztiarena? Eta Errepublikara?... Behar-beharrezko genituzkeen estudioak. Gero, beste norbaitek egin dezanean, berehalaxe akusatuko dute, ez dakit zer hutsunez eta partzialkeriaz. Ezer ez egitea da, nonbait, zientifikoa eta objektiboa.

JOANDAKO DENBORA ERREKUPERATU

Honxe da gure egoera. Horixe. Dena dago egiteko. Ezer ez dago. Lan serio eta segururik egin ahal izateko aurretiazkoak zeharo falta dira: oinarrizko azterketak, monografiak. Errepublikara garaiako literaturaz, gerra ondoko ahaleginez, axal-axaleko ezagutza besterik ez dugu. Inoiz ez dugu biderik ere izan, ezagumendu gehiagotarako.

Batzuek eginahalak egiten dituzte orain, "denbora galdua" errekupeatzeko. Bitartean, besteek beren jantziak urratzen dituzte, zerbait gaizki egiten duzun orduko; baina egin —atrebentziaz esango dizut— deus ez dute egiten, besteon akatsak salhatu eta zernahigatik sumindu baino, edo zertan borondate txarra ikusiz.

ALDI BAKOITZARI BERA

Guk ere geure subjektibismoak ditugu, edozeinek bezala-

xe. Eta aldi bakoitzak, belaualdi bakoitzak, bere subjektibismo kolektiboak izaten ditu, gure honen ere bereak ditu noski.

Materiale eta informazio faltaz gainera, beste arrazoi hori dago, gure ezagupenen erlatibismo-rako: datu bila hasi den euskaltzale gazteak gustu jakin batzuzituen, interes batzuek. Mementuko inpresio batzuren mementoan zegoen jeneralki. Txunditurik zeukaten Orixek, edo Arestik, edo Lizardik, edo Mirandek... Edo forma berrien entseiatetarako. Edo euskara batu behararen larriak. Etabar. Euskal literaturaren azterkari artean profesionari guti dago (ala bat bakarrik ez?) eta guk egin ditugun azterketak ez dira akademikoak izan, "desinteresatuak". Ikuspide historiko bat falta ohi zen, zabalagoa; mementuko preferentzien eta gustuen eta interesen poderioan ibili behar izan dugu.

Beraz, ez dago zergatik beti susmo txarrik hartu, azterketa bat, zuzen ala oker, egiten ausartzen bagara, eta zuri gustatuko litzazukeen moduan irtetzen ez badigu. Nahi ala ez, gure interes bideak eta joerak ere kondizionatuak dira. Esan nahi dut: Labayen eta ni ez gara Orixetaz berdin interesatzen. Ni, neure kondizioetatik interesatzen naiz eta hura, bere kondizioetatik. Ez nik harenak eta ez hark nireak har ditzakegu, geure buruari uko egin gabe; eta, espero dut, inori ez diogula esijitu nahiko oraindik, bere buruari uko egitea eta simulazioak egiten hastea. Duela hogeitun urte, interes batzuekin irakurri zen Orixek; orain beste batzuekin: alfer-alferrik litzateke Orixek orain, gaur egun, duela hogeitun urtetako interesekin irakurri nahi izatea. Errealitate guttiz sinple hau baztertua, historia ukatzea da. Obra literariaren denborazkotasuna. Irakurzaeren eta irakurlearen denborazkotasuna. Jainkoa ez beste guztiarena omen den denborazkotasuna. Hor ez dago zergatik inori borondate txarrik asmatu, borondate onak beti obra onik ez badakar ere.

MIRANDE, ATZO ETA GAUR

Miranderekiko, Halaber, interes diferenteak egon dira, denboraren ibilian. Ezagupen diferenteak, hortakotz. Snobak, paristarraren berritasun dotorea gustatzen zuen haren baitan, euskal mundu baserrizuloan aspertuta. Literaturzaleak, haren espresio elegantea, gozoa. Simboloen mundu exotikoa miresten zuen poesizaleak. Fede problematikaz arduratzen zirenak, Miranderen paganismoaz interesatzen ziren... Gaur, nik uste dut, Mirande "Autore berde" bat izatea apenas izango dela irakurtzeko arrazoirik, honez gero berdea begi, belarri eta sudurtzuloetatik ere sartzen baitigute, literaturan ezezik, informazioan eta politikan ere. Baina bere garaian bere bipertxoak zuen Miranderen berdeak.

Denborak aldatu egiten dira. Gustuak aldatu egiten dira. Interesak aldatuz doaz eta Autore batek ere, denborarekin, eboluzionatu egiten du irakurleria baitan. Ba dirudi Mirandetaz gaur interes gehiago dagoela, Miranderen beraren denboran baino. Plazan erretako sorgina, suizidatu egin behar izan zuen euskal heretikoa, birbirtu egin da. Eta ez da harriztekoa, nolarebait, Mirandek, bere obran eta pertsonan, gure aldi hau prefiguratu baitu. Orduan, Mirande aztertzen hasi gara; eta, harriturik, Mirande deskubritzen dugu.

Orain, Mirandek alderdi asko du. Bakoitzak bere alderditik, bere neurrian, pusketaka-pusketaka eta zatika, beharko dugu saiatu Mirande deskubritzen... Orixek bezalaxe, eta Zaitegi eta Euzko Gogo bezalaxe, eta Salvatore bezalaxe eta oraindik zazpi giltzaz eta zerrailaz hitxita daukagun euskal literatura guztia bezalaxe

Joxe Azurmendi